

ORTOGRAPIYA NI PARANAN

Ortograpiyang Paranan

ORTOGRAPIYANG PARANAN

Karapatang-sipi © 2020 ng Kagawaran ng Edukasyon
Dibisyon ng Isabela, at ng Komisyon sa Wikang Filipino.

Disenyo ng aklat ni Kimberly De Jesus

RESERBADO ANG LAHAT NG KARAPATAN. Walang bahagi
ng librong ito ang maaaring sipiin o gamitin nang walang
nakasulat na pahintulot mula sa may-akda at tagapaglathala.

Catalog-in-Publication data

Rekomendadong lahok:

Ortograpiya ni Paranan : ortograpiyang Paranan . --
Maynila : Komisyon sa Wikang Filipino,
[2020], ©2020.

pages, cm

ISBN 978-621-450-029-1

1. Paranan language -- Orthography and spelling. I. Title.
499.218813 PL5550.25 P020200096

Inilathala ng

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO
Gusaling Watson, 1610 Kalye JP Laurel
1005 San Miguel, Maynila
Tel. 02-8733- 7260 • 02-8736- 2525
Email: komisyonsawika@gmail.com
Website: www.kwf.gov.ph

LUMĒLLASĒN

Nilalaman

5

MENSAHI

Mensahe

10

GRAFĒMA

Graféma

12

PANTIG SAKA PĒGPANTIGAN

Pantig at Pagpapantig

18

PĒGPANTIG A PĒGGUPÓS

Pagbaybay na Pasalitâ

22

PĒGGISPELING A PASULÁT

Pagbaybay na Pasulát

28

MAGKASADĒT A PATINIG NI PARANAN

Kasong Kambal-Patinig ng Paranan

30

MAGKASADĒT A KATINIG TEN DIGRAPO

A CT, SH, ST, CH

Kambal-Katinig at Digrapong CT,

SH, ST, CH

32

PĒGPALIT NEN D TUNGO TEN R

AT AGUM PA A PALITAN

Pagpalit ng “D” túngo sa “R”

at ibá pang Pálitan

36

EN TULDIK HIDI

Mga Tuldik

40

TAMA A GAMIT NEN KÉRRET/GITLING

Tamang Gámit ng Gitling

44

EN INGLITIKU HIDI

Mga Ingklitiko

50

PANLAPI A MARĒ-

Panlaping Marĕ-

54

APENDIKS

Apendiks

MENSAHI

Mensahe

Batiyën ku en pinunu at miyembru hidi nen Kumisyon ti Wikang Filipino (KWF) ten pëgpursigi moy para meluwas en kadipalonguwan a edisyon nen *Ortograpiya ni Paranan*.

Taus ti pusu ëk bi a magpasalamat ten pamunuan nen Kagawaran ti Edukasyon Sangay ni Isabela ten tulos-tulos a pëggatëd di ti tulong at suporta ti trabahu id a iddi—en pëgsulat ten *Ortograpiya ni Paranan*. Ten nagsulat hidi at en magkatanda hidi (Palanenyos hidi), tukoy ku a awan biru en sakripisyu, sipag, tiyaga at pakikipagkaessa ten pëgsulat ti ortograpiya, peru natapos iddi gapu ten pagpahalaga moy ti trabahu id a iddi.

En pëglathala ti *Ortograpiya ni Paranan* ay essa a paraan tenni mapalagu at mapabegsak en pëggamit ten wika a Paranan para ti pëppagguron ti iskuwilaan, kumunidad, at ten buu a lugar.

Akitën ku en kamaistuhan at kamaestraan hidi, atanan nen magiskuwela hidi, at atanan a Palanenyos a gamitën en wika a Paranan at ipagmadikal di iddi.

Ruway, essa taus ti pusu a pasasalamat ten Kumisyon, ten atanan a bumubuu haddi at saka ten Kagawaran ti Edukasyon Sangay ni Isabela.

Nakuwan ay tulos-tulos en suporta moy ti Distritu iday ni Palanan.

Mabiyag kam po!

BENEDICTA B. VELASCO

Tagapagmasid Pampook

Binabati ko ang pinunò at mga kawani ng Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) sa inyong pagpupunyaging mailathala ang kauna-unahang edisyon ng *Ortograpiyang Paranan*.

Taos-puso rin akóng nagpapasalamat sa pamunuan ng Kagawaran ng Edukasyon Sangay ng Isabela sa patúloy na pagbibigay ng tulong at suporta sa gawaing ito—ang pagsusulat ng *Ortograpiyang Paranan*. Sa mga manunulat at mga Elders (mga Palanenyos), alam kong hindî biro ang sakripisyo, sipag, tiyaga, at pakikiisa sa pagsulat ng ortograpiya, ngunit natapos ito dahil sa pagpapahalaga ninyo sa gawaing ito.

Ang paglalathala ng *Ortograpiyang Paranan* ay isang hakbang upang mapalago at mapalakas ang paggámit ng wikang Paranan sa pakikipagtalastasan sa paaralan, komunidad, at sa buong pamayanan.

Hinihikayat ko ang mga guro, mga mag-aaral, at ang buong Palanenyos na gamítin ang wikang Paranan at ipagmalaki ito.

Muli, isang taos-pusong nagpapasalamat sa KWF, sa lahat ng bumubuo nitó, at sa Kagawaran ng Edukasyon Sangay ng Isabela.

Nawa’y patúloy ang inyong suporta sa Distrito ng Palanan.

Mabúhay po kayo!

BENEDICTA B. VELASCO

Tagapagmasid Pampook

Gubwat ti pamilya nen Kagawaran ti Edukasyon Sangay ni Isabela, ipaabut mi en taus ti puso mi a pagbati ten Kumisyon ti Wikang Filipino (KWF) ten pëgsumikap di a magamet at meluwas en kadipalanguwan a edisyon nen *Ortograpiya ni Paranan*.

En *Ortograpiya ni Paranan* ay epektibu a pagbasihan o pagilingan para ten maayus at tama a pëggispeling, pëgsulat, pëggupos o pëgbigkas, at pëggamit ten wika a Paranan. En pëglathala ten *Ortograpiya ni Paranan* ay essa a napakahalaga a paraan para ten pëgpabegsak ten wika a Paranan. Magsilbi iddi a gabay at pëggunonudan o paggilingan nen kamaistuhan at kamaestraan hidi, magiskuwela hidi at en atanan a Palanenyos ti banuwan ni Palanan.

Makipagkaessa en Sangay ni Isabela ti pruyektu iday ni KWF at Distritu ni Palanan. Kaguman moy kami ten tulos-tulos a pëgpayaman ten wika a Paranan.

Ruway, tanggapën moy en paghanga at pagbati mi!

MADELYN L. MACALLING, PhD, CESO VI

Assistant Schools Division Superintendent

Officer In-Charge

Office of the Schools Division Superintendent

Mula sa pamilya ng Kagawaran ng Edukasyon Sangay ng Isabela, ipinapaabot namin ang taos-pusong pagbatì sa Komisyon sa Wikang Filipino (KWF) sa kaniláng pagsusumikap na mailunsad at mailathala ang kauna-unahang edisyon ng *Ortograpiyang Paranan*.

Ang *Ortograpiyang Paranan* ay mabisàng sanggunian sa maayos at tamang pagbaybay, pagsúlat, pagbigkas, at paggámit ng wikang Paranan. Ang paglalathala sa *Ortograpiyang Paranan* ay isang napakahalagang hakbang sa pagpapalakas ng wikang Paranan. Ito ay magsisilbing gabay at sanggunian ng ating mga guro, mga mag-aaral, at ng buong Palanenyos sa bayan ng Palanan.

Nakikiisa ang Sangay ng Isabela sa proyektong ito ng KWF at ng Distrito ng Palanan. Kami ay inyong katuwang sa patúloy na pagpapayaman ng wikang Paranan.

Muli, tanggapin ninyo ang aming paghanga at pagbatì!

MADELYN L. MACALLING, PhD, CESO VI

Assistant Schools Division Superintendent

Officer In-Charge

Office of the Schools Division Superintendent

1 | GRAFÉMA

Tungkúlin nen ortograpiya en panghúlma ten grafema ti tama a upós at bígkas. Makagí a grafema en éssa a pangkat nen pàrtes hidí nen éssa a sistéma ni pagsúlat. En **grafema** hidí ten *Ortograpiya ni Paranán* ay mabuú ten makagí a **léttra** hidí at **bakén a léttra**.

1.1. Léttra

En léttra ay símbulu nen éssa a ténngug ni pèggupos. Buuwën iyéd nen **patinig** at **katinig** hidí. En sérye nen léttra hidí ay kèkkagiyén a alpabetu. En **alpabetu** a Paranán ay duwápulu ay ti walú (28) a léttra at en bálang éssa ay te sadíli a ténngug. Makagí o mabása en bálang letra ti ténngug-Ingles puwéra la ten enye (ñ).

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Cc <i>si</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ff <i>ef</i>	Gg <i>dyi</i>
Hh <i>eyts</i>	Ii <i>ay</i>	Jj <i>dyey</i>	Kk <i>key</i>	Ll <i>el</i>	Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>
Ngng <i>endyi</i>	Ññ <i>enye</i>	Oo <i>o</i>	Pp <i>pi</i>	Qq <i>kyu</i>	Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>
Tt <i>ti</i>	Uu <i>yu</i>	Vv <i>vi</i>	Ww <i>dobolyu</i>	Xx <i>eks</i>	Yy <i>way</i>	Zz <i>zi</i>

1.2. Bakén a letra

Buúwan nen **bakén a léttra** en tuldik at bantas hidí. En **tuldik** ay gíyya ni kónya a kagiyén en upós hidí. Ti lingguwistika, intúring en tuldik a símbulu para ten impít a ténngug o kaya ten begsák at katakdúg nen pègbigkas.

En **bantas** ay mangprisénta ten patlang at himig nen pèggupos ten pagítan nen léttra at pantig, ten pagítan nen upós at parirala, saka ten pagítan nen pangungusap hidí. En karaníwan hidí a bantas ay: **kuwit** (.), **putèk/tulduk** (.), **patanúng** (?), **padamdám** (!), **tulduk-kuwit** (;), **kudlit** (’), **panipi** (“ ”), at **kèrrèt/gitling** (-).

1 | GRAFÉMA

Pangunahing tungkulin ng ortograpiya ang paglalapat ng grafema sa pahayag na pasalitâ at pabigkas. Tinatawag na graféma ang isang set o pangkat ng mga bahagi sa isang sistema ng pagsulat. Ang mga **grafema** sa praktika ng *Ortograpiyang Paranan* ay binubuo ng tinatawag na mga **titik** at mga **di-titik**

1.1. Titik

Ang titik o létra ay sagisag sa isang tunog sa pagsasalitâ. Binubuo ito ng mga **patinig** at ng mga **katinig**. Ang serye ng mga titik o letra ay tinatawag na **alpabeto**. Ang alpabetong Paranan ay binubuo ng dalawampu't walong (28) titik at kumakatawan ang bawat isa sa isang tunog. Binibigkas o binabâsa ang mga titik sa tunog-Ingles maliban sa enye (ñ).

Aa <i>ey</i>	Bb <i>bi</i>	Cc <i>si</i>	Dd <i>di</i>	Ee <i>i</i>	Ff <i>ef</i>	Gg <i>dyi</i>
Hh <i>eyts</i>	Ii <i>ay</i>	Jj <i>dyey</i>	Kk <i>key</i>	Ll <i>el</i>	Mm <i>em</i>	Nn <i>en</i>
NGng <i>endyi</i>	Ññ <i>enye</i>	Oo <i>o</i>	Pp <i>pi</i>	Qq <i>kyu</i>	Rr <i>ar</i>	Ss <i>es</i>
Tt <i>ti</i>	Uu <i>yu</i>	Vv <i>vi</i>	Ww <i>dobolyu</i>	Xx <i>eks</i>	Yy <i>way</i>	Zz <i>zi</i>

1.2. Di-titik

Binubuo ang **di-titik** ng mga tuldik at mga bantas. Ang **tuldik** o **asento** ay gabay sa paraan ng pagbigkas ng mga salitâ. Sa lingguwistika, itunuturing ang tuldik na simbolo para sa impit na tunog o kayâ sa diin o haba sa pagbigkas.

Ang **bantas** ay kumakatawan sa mga patlang at himig ng pagsasalitâ sa pagitan ng mga titik at pantig, sa pagitan ng mga salitâ at mga parirala, at sa pagitan ng mga pangungusap. Mga karaniwang bantas ang **kuwit** (,), **tuldok** (.), **pananong** (?), **padamdang** (!), **tuldok-kuwit** (:), **kudlit** ('), **panipi** (" "), at **gitling** (-).

2 | PANTIG SAKA PĒGPANTIGAN

En **pántig** o **silaba** ay éssa a yúnit nen tĕnnug a buuwĕn nen éssa a patinig o magkasadĕt a patinig at éssa o makpal pa katinig. Kada **patinig** (a/e/i/o/u/ĕ) ay éssa a pántig. Nikonahud, kailángan nen kada **katinig** en éssa a patinig tĕnni magíng pantig. Dagdag pa, tehud la éssa patinig ten kada pantig samantála maari a higit ti dúwwa en katinig ten essa pantig.

2.1. Kayarian nen Pantig

Ayun ten inunúdan a paliwanag, en pantig ay maari a buuwan ni éssa a patinig, o éssa a katinig saka éssa a patinig, o duwwa o higit pa a katinig at éssa patinig. Umunónud en kayarian hidí nen pantig ten pasulat a símbulu at ipresénta nen P en patinig at K en katinig.

Kayarian	Pĕggarigan a upós
P	a •su
KP	pu •sâ
PK	ap •du
KPK	sĕp •pang
KKP	pla •ti•tu
PKK	eks •pe•ri•men•tu
KPKK	keyk
KKPK	tren, prin •se•sa
KKPKK	tsart
KKPKKK	shorts

Pánsinĕn a en nĕtanghal a kabuúwan nen pantig ay nebátay ten paraan nen pagsúlat nadíd a kasalukuyan at bakĕn a ten pusibli a tĕnnug nen éssa a pantig. Nikonahud, awan na mepĕta en pagkahúd ti magkasadĕt a patinig. Pánsinĕn bi a en pantig hidi a tehud a dúwwa o higit pa a katinig ay bihíra a téhud a áddem a upós gubwat ten Español o Ingles.

2 | PANTIG AT PÁGPANTIGAN

Ang **pantig** o **silaba** ay isang yunit ng tunog na binubuo ng isang patinig o kambal-patinig at isa o mahigit pang katinig. Bawat **patinig** (a/e/i/o/u/ë) ay isang pantig; samantála, kailangan ng bawat **katinig** ang isang patinig upang maging pantig. Dagdag pa, may isa lámang patinig sa bawat pantig samantálang maaaring mahigit sa dalawá ang katinig sa isang pantig.

2.1. Kayarian ng Pantig

Alinsunod sa sinundang paliwanag, ang pantig ay maaaring binubuo ng isang patinig, o isang katinig at isang patinig, o dalawá o mahigit pang katinig at isang patinig. Sumusunod ang mga kayarian ng pantig sa pasulát na simbolo at kinakatawan ng P ang patinig at K ang katinig.

Kayarian	Halimbawang Salitâ
P	a•sa
KP	pu•sâ
PK	ap•du
KPK	sëp•pang
KKP	pla•ti•tu
PKK	eks•pe•ri•men•tu
KPKK	keyk
KKPK	tren, prin•se•sa
KKPKK	tsart
KKPKKK	shorts

Pansinin na ang mga itinanghal na kayarian ng pantig ay nakabatay sa paraan ng pagsúlat sa kasalukuyan at hindí sa posibleng tunog sa isang pantig. Sa gayon, hindí nitó maipakikita ang pagkakaroon ng kambal-patinig. Pansinin din na ang mga pantig na may dalawá o mahigit pang katinig ay malimit na taglay ng salitâng hiniram mula sa Español o Ingles.

2.2. Pëgpantig ten upós hidí

En pëgpantig ay éssa a paraan ni pëghati ten upós a nakabátay ten pantig a pinagbúu. Nakaayun iyëd ten grafema o nakasulat ten símbulu hidí.

Pëggarigan:

/u·bi/ (ubi)

/bi·lay/ (bilay)

Ked hëddi en sangan a patakaran:

Essa, kapag tehud a magunónud a dúwwa o higit pa a patinig ten puwestu a dipalongu, ditángnga, at ontok, iyëd ay ihëhiwalay a pantig.

Pëggarigan:

/a·al·pet/ (aalpet)

/a·la·a·la/ (alaala)

Ka dúwwa, kapág téhud a magunód a katinig ten éssa a upós, en dipalóngu ay méagum ten inunudan na a patinig at en ka dúwwa ay méagum bi ten kasunud na a pantig.

Pëggarigan:

/lib·ru/ (libru)

/is·pes·yal/ (ispesyal)

/pën·sit/ (pënsit)

/os·pi·tal/ (ospital)

Ka tëllu, kapag téhud a tëllu a magunónud a katinig ten éssa a upós, en dúwwa a dipalóngu ay umagúm ten patinig nen inunúdan a pantig at en katëllu ay méangay ten sumunód a pantig.

Pëggarigan:

/ins·pi·ras·yon/ (inspirasyon)

/eks·pe·ri·men·tu/ (eksperimentu)

Ka ëppat, kapág en dipalóngu ten tëllu a magunónud a katinig ay M o N at en kasunud ay balang ten BL, BR, DR, PL, PR at TR, en dipalóngu a katinig (M o N) ay méagum ten dipalóngu a patinig at en umunónud ten dúwwa a katinig ay méangay ten umunud a pantig.

Pëggarigan:

/e·hem·plu/ (ehemplu)

/tem·plu/ (templu)

/sen·tru / (sentru)

2.2. Pagpapantig ng mga Salitâ

Ang pagpapantig ay paraan ng paghati sa isang salitâ alinsunod sa mga pantig na ipinambuo dito. Nakabatay ito sa grafema o nakasulat sa mga simbolo.

Halimbawa:

/u-bi/ (ubi) 'ube'

/bi-lay/ (bilay) 'bahay'

Narito ang ilang tuntunin:

Una, kapag may magkasunod na dalawâ o mahigit pang patinig sa posisyong pang-una, panggitna, at pandulo, ito ay inihihwalay na pantig.

Halimbawa:

/a-al-pet/ (aalpet) 'ipit-ipit'

/a-la-a-la/ (alaala) 'alaala'

Ikalawa, kapag may magkasunod na katinig sa loob ng isang salitâ, ang mga isinasâma na sinundang patinig at ang ikalawa ay isinasâma sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

/lib-ru/ (libru) 'aklat'

/is-pes-yal/ (ispesyal) 'espesyal'

/pën-sit/ (pënsit) 'pansit'

/os-pi-tal/ (ospital) 'ospital'

Ikatlo, kapag may tatlong magkakasunod na katinig sa loob ng isang salitâ, ang unang dalawâ ay sumasâma sa patinig ng sinundang pantig at ang ikatlo ay napupunta sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

/ins-pi-ras-yon/ (inspirasyon) 'inspirasyon'

/eks-pe-ri-men-tu/ (eksperimentu) 'eksperimento'

Ikaapat, kapag ang una sa tatlong magkakasunod na katinig ay M o N at ang kasunod ay alinman sa BL, BR, DR, PL, PR at TR, ang unang katinig (M/N) ay isinasâma sa unang patinig at ang sumusunod na dalawang katinig ay napupunta sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

/e-hem-plu/ (ehemplu) 'ehemplo'

/tem-plu/ (templu) 'templo'

/sen-tru / (sentru) 'sentro'

Ka límma, kapág te ëppat a maunónud a katinig ten éssa a upós, méagum en dipalóngu a dúwwa a katinig ten inunúdan na a patinig saka méagum en dimúdyan a dúwwa a katinig ten umunúd a pantig.

Pëggarigan:

/ **eks-plu-si-bu** / (eksplusibu)

/ **eks-per-tu** / (ekspertu)

2.3. Pantig a Rërruwayën

Kapág en upós ay mágsapul ti patinig, en patinig la i rúwayën nid.

Pëggarigan:

/ **a-ag-bay** / (aágbay)

/ **i-i-pit** / (iípit)

/ **o-on-si** / (oónsi)

/ **u-u-no-nud** / (uunónud)

/ **a-ak-rop** / (aakrop)

Mangyari bi iyëd máski ni te panlapi en upos. Ni en dumëddugtung a panlapi ay mgtapus ti katinig, en dimudyan a katinig ay dumugtung ten dipalongu a patinig nen lëllapiyan o pagdugtungan na a upos.

Pëggarigan:

/ **na-ge-es-bu** / (nageésbu)

/ **ma-go-o-ta** / (magoóta)

/ **ma-ge-ek-las** / (mageeklas)

/ **ma-go-ob-ba** / (magoobba)

Kapag magsapul ti kayarian a KP en upós, en dipalóngu la a pantig en maruway.

Pëggarigan:

/ **ba-ba-lang** / (babalang)

/ **ma-ma-lay** / (mamalay)

/ **sa-sa-la** / (sasala)

Magamet labi iyëd maski ni panlapi i nággbuwatan naid a upós.

Pëggarigan:

/ **mag-ba-ba-lang** / (magbabalang)

/ **maka-se-se-kay** / (makasesekay)

Ikalima, kapag may apat na magkakasunod na katinig sa loob ng isang salitâ, isinasâma ang unang dalawâng katinig sa sinusundang patinig at isinasâma ang hulíng dalawâng katinig sa kasunod na pantig.

Halimbawa:

/ **eks-plu-si-bu** / (eksplusibu) ‘eksplosibo’

/ **eks-per-tu** / (ekspertu) ‘eksperto’

2.3. Pantig na Inuulit

Kapag ang salitâ ay nagsisimula sa patinig, ang patinig lámang ang inuulit.

Halimbawa:

/ **a-ag-bay** / (aágbay) ‘akbay-akbay’

/ **i-i-pit** / (íipit) ‘ipit-ipit’

/ **o-on-si** / (oónsi) ‘onse lang’

/ **u-u-no-nud** / (uunónud) ‘sinusundan-sundan’

/ **a-ak-rop** / (aakrop) ‘pagbitbit gâmit ang kamay o palad’

Nangyayari din ito kahit may panlapi sa salitâ. Kapag ang panlaping kumakabit ay nagtatapos sa katinig, ang hulíng katinig ay kumakabit sa unang patinig ng nilalapiang salitâ.

Halimbawa:

/ **na-ge-es-bu** / (nageésbu) ‘napaihi’

/ **ma-go-o-ta** / (magoóta) ‘napasúka’

/ **ma-ge-ek-las** / (mageeklas) ‘nagtatanggal ng damit’

/ **ma-go-ob-ba** / (magoobba) ‘naghuhubad ng pang-ibaba’

Kung nagsisimula sa kayariang KP ang salitâ, ang simulang pantig ang inuulit.

Halimbawa:

/ **ba-ba-lang** / (babalang) ‘hindî matino’

/ **ma-ma-lay** / (mamalay) ‘matagal’

/ **sa-sa-la** / (sasala) ‘ayaw na ayaw’

Nagagawa rin ito kahit panlapi ang pinagmulan ng salitâ.

Halimbawa:

/ **mag-ba-ba-lang** / (magbabalang) ‘umaastang hindî matino’

/ **maka-se-se-kay** / (makasesekay) ‘nakapagtatampo’

3 | PĒGGISPELING A PĒGGUPÓS

Éssa-éssa a kagiyán ti maáyus en magunúd-unud a letra hidí a mangbuú ten éssa upós, pántig, akronim, daglat, inisyals, simbulu a pang-agham, saka ten agum pa.

3.1. Pantig

Pĕgsulat	Pĕggispeling
to	/ti-o/
pag	/pi-ey-dyi/
da	/di-ey/
um	/yu-em/
mem	/em-i-em/
si	/es-ay/
pa	/pi-ey/

3.2. Upos

Pĕgsulat	Pĕggispeling
banuwan	/bi-ey-en-yu-dobolyu-ey-en/
anak	/ey-en-ey-key/
lugaw	/el-yu-dyi-ey-dobolyu/
bangku	/bi-ey-en-dyi-key-o/
punganan	/pi-yu-en-dyi-ey-en-ey-en/

3.3. Akronim

Pĕgsulat	Pĕggispeling
ISELCO (Isabela Electric Corporation)	/dikĕl a ay-dikĕl a es-dikĕl a i-dikĕl a el-dikĕl a el-dikĕl a si-dikĕl a o/
NAPOCOR (National Power Corporation)	/dikĕl a el-dikĕl a i-dikĕl a way-dikĕl a i-dikĕl a si-dikĕl a o- dikĕl a ar/
ISF (Isabela School of Fisheries)	/dikĕl a ay-dikĕl a es-dikĕl a ef/
LGU (Local Government Unit)	/dikĕl a el-dikĕl a dyi-dikĕl a u/

3 | PAGBAYBAY NA PASALITÂ

Isa-isang binibigkas sa maayos na pagkasunod-sunod ang mga letrang bumubuo sa isang salitâ, pantig, akronim, daglat, inisyals, simbolong pang-agham, at ibâ pa.

3.1. Pantig

Pagsúlat	Pagbaybay
to	/ti-o/
pag	/pi-ey-dyi/
da	/di-ey/
um	/yu-em/
mem	/em-i-em/
si	/es-ey/
pa	/pi-ey/

3.2. Salitâ

Pagsúlat	Pagbaybay
banuwan	/bi-ey-en-yu-dobleyou-ey-en/
anak	/ey-en-ey-key/
lugaw	/el-yu-dyi-ey-dobleyu/
bangku	/bi-ey-en-dyi-key-o/
punganan	/pi-yu-en-dyi-ey-en-ey-en/

3.3. Akronim

Pagsúlat	Pagbaybay
ISELCO (Isabela Electric Corporation)	/kapital ay-kapital es-kapital i-kapital el-kapital el-kapital si-o/
NAPOCOR (National Power Corporation)	/kapital en-kapital ey-kapital pi-kapital o-kapital si-kapital o-kapital ar/
ISF (Isabela School of Fisheries)	/kapital ay-kapital es-kapital ef/
LGU (Local Government Unit)	/kapital el-kapital dyi-kapital u/

3.4. Daglat

Pëgsulat	Pëggispeling
elem. (elementarya)	/i-el-i-em tulduk/
supt. (superintendent)	/es-u-pi-ti tulduk/
kag. (kagawad)	/key-ey-dyi tulduk/
kap. (kapitan)	/key-ey-pi tulduk/
Dr. (doktor)	/dikël a di-ar tulduk/

3.5. Sapul a Letra

3.5.1. Tolay Hidi/Gamit

Pëgsulat	Pëggispeling
MLQ (Manuel Luis Quezon)	/dikël a em-dikël a el-dikël a kyu/
RRD (Rodrigo Roa Duterte)	/dikël a ar-dikël a ar-dikël a di/

3.5.2. Grupu Hidi/Institusyon/Lugar

Pëgsulat	Pëggispeling
LMB (Liga ng mga Barangay)	/dikël a el-dikël a em dikël a bi/
PPS (Palanan Police Station)	/dikël a pi-dikël a pi-dikël a es/
PSH (Palanan Station Hospital)	/dikël a pi-dikël a es-dikël a eyts/

3.5.3. Simbolo a Pang-agham/Pangmatematika

Pëgsulat	Ispeling
Fe (iron)	/dikël a ef-i/
lb. (pound)	/dikël a el-bi tulduk/
kg. (kilogram)	/dikël a key-dyi tulduk/
H ₂ O (water)	/dikël a eyts-tu-dikël a o/
CO ₂ (carbon dioxide)	/dikël a si-dikël a o-tu/

3.4. Daglat

Pagsúlat	Pagbaybay
elem. (elementarya)	/i-el-i-em tuldok/
supt. (superintendent)	/es-yu-pi-ti tuldok/
kag. (kagawad)	/key-ey-dyi tuldok/
kap. (kapitan)	/key-ey-pi tuldok/
Dr. (doktor)	/kapital di-ar tuldok/

3.5. Inisyals

3.5.1. Mga Tao/Bagay

Pagsúlat	Pagbaybay
MLQ (Manuel Luis Quezon)	/kapital em-kapital el-kapital kyu/
RRD (Rodrigo Roa Duterte)	/kapital ar-kapital ar-kapital di/

3.5.2. Mga Samahán/Institusyon/Pook

Pagsúlat	Pagbaybay
LMB (Liga ng mga Barangay)	/kapital el-kapital em-kapital bi/
PPS (Palanan Police Station)	/kapital pi-kapital pi-kapital es/
PSH (Palanan Station Hospital)	/kapital pi-kapital es-kapital eyts/

3.5.3. Simbolong Pang-agham/Pangmatematika

Pagsúlat	Pagbaybay
Fe (iron)	/kapital ef-i/
lb. (pound)	/el-bi tuldok/
kg. (kilogram)	/key-dyi tuldok/
H ₂ O (water)	/kapital eyts-tu-kapital o /
CO ₂ (carbon dioxide)	/kapital si-kapital o-tu/

4 | PĒGGISPELING A PASULAT

En nabúu hidí a upós ay mas maintendiyan ni mesúlat en tama a pēggispeling na hidí.

4.1. Gamit nen walú a bigú a létra

Éssa pēgbabágu ten pēggispeling a pasulat en pēggamit ten walú (8) a dágdag a letra ten napabigú a alpabetu: C, F, J, Ñ, Q, V, X, Z. Éssa a gámit ni hidí iyèd ay en pēgpanatíli ten kaparéhu na a tēnnug ten pēgsulat ten upós hidí a gúbwat ten katutúbu hidí a upós ti Filipinas id. En walú a bigú a létra ay magamit o maari kétan ten *Ortograpiya ni Paranan* kapag hidí ay negamit ten èddem a upós a gēggamitèn dan palagi kóna ti pēggarígan iday hidí.

Ni ginamit ten ngaran ni tolay:

Christian
Floyd
Niño
Violeta
Queenie
Zhymberdy
Xander

Ni ginamit ten agum hidí a ngaran ni bagay, lugar, o anya paman a naging bahagi o nakasanayan dèn a upos at maski awan dèn mapalitan ti upos a Paranan kona ti pēggarígan iday hidí:

violin (essa a instrumentu a pagtugtug)
jar (pēgdēttonan o tapayan)
zigzag (lekwèt-lekwèt a dilan o linya)

Gēggamitèn bi letra iday hidí para ten èddem hidí a upos a awan alistu mesalin en ispeling na kona ti umunonud iday a pēggarígan:

cauliflower
Flores de mayo
jay walking
queen
quiz
pizza
zebra

4 | PAGBAYBAY NA PASULÁT

Ang nabuong mga salitâ ay mas maiintindihan kung naisusulat ang tamang baybay ng mga ito.

4.1. Gâmit ng Walong Bagong Titik

Isang pagbabago sa pagbaybay na pasulát ang paggâmit ng walong (8) dagdag na titik sa modernisadong alpabeto: C, F, J, Ñ, Q, V, X, Z. Pangunahing gâmit ng mga ito ang pagpapanatili ng mga kahawig na tunog sa pagsulat ng mga salitâ mula sa mga katutubong wika ng Filipinas. Ang walong bagong letra ay nagagâmit o nakikita sa *Ortograpiyang Paranan* kung ang mga ito ay nagâmit sa hiram na salitâ na lagi nang ginagâmit katulad ng mga halimbawang ito. Kung ginâmit sa pangalan ng tao:

Christian

Floyd

Niño

Violeta

Queenie

Zhymberdy

Xander

Kung ginâmit ang mga letrang ito sa ibâng pangalan ng bagay, lugar, o kahit anumang naging bahagi na at nakasanayan nang salitâ at kahit hindî na maisalin sa salitâng Paranan katulad ng sumusunod na mga halimbawa:

violin (isang instrumentong pantugtog)

jar (lalagyán o imbákan)

zigzag (liko-likong linya o daan)

Ginagâmit din ang mga letrang ito para sa mga salitâng hiram na hindî madalíng ireispel gaya ng sumusunod na halimbawa:

cauliflower

Flores de mayo

jay walking

queen

quiz

pizza

zebra

4.2. Bigu a nesali ti Paranan a upos

Mensan, en águm hidí a ëddem a upós ay kaya a gamitan ti sadili na a ispeling ayun ten tennug nen upós basta en upusíd a itud ay tanggap at nesali dan ten pang-aldew-aldew a upos ni Paranan.

Pëggarigan:

istambay (standby)

iskul (school)

iskedyul (schedule)

pulis (police)

buksing (boxing)

gradweyt (graduate)

korni (corny)

pisbol (fishball)

selpon (cellphone)

armalayt (armalite) at agum pa hidi

En kona hëd a pëgispeling a ruway ay dikël a tulong ten magiskwela hidi gapu mas alisto di a matenggi en nakasulat a bersiyon nen upos.

4.3. Nikan a Awan Maari en pëggispeling a ruway

Peru pugëddën di en pagsasa-Paranan nen ispeling nen bigu hidi ëddem kapag:

- (1) naging makatawa en porma nen upos,
- (2) naging mas mahirap basaën en bigu a porma kesa ten dati,
- (3) masida en pangkultura, pangrelihiyon, o ni pangpulitika a naggubwatan,
- (4) mas higit a popular en porma nen dati.

Pëggarigan:

- Bakay awan ti mamali ti “kok” (**Coke**).
- Malay a mag-isip en makabasa ten “karbon day-yoksayd” (**carbon dioxide**) bagu na metongku ten bahagi nen parës.
- pagkamaliyan di a kahuluganid ni “kort-ship” (**courtship**) ay pëgpasiyar gapu ten “ship” a maari a “barku” en kahulugan na.
- Awan agad a matenggi o mabawasan en gustu na kagiyan a pangkultura nen **feng shui** kapag pinantig a “fung suy”.

4.2. Bagong naisali sa salitâng Paranan

Sa pangkalahatan, ang ibáng mga hiram na salitâ ay káyang gawan ng sariling baybay batay sa bigkas o tunog ng salitâ at kung ang salitâng ito ay naisali na sa pang-araw-araw na bokabularyo ng Paranan.

Halimbawa:

- istambay** (standby)
- iskul** (school)
- iskedyul** (schedule)
- pulis** (police)
- buksing** (boxing)
- gradweyt** (graduate)
- korni** (corny)
- pisbol** (fishball)
- selpon** (cellphone)
- armalayt** (armalite) at mga ibá pa

Ang ganitóng pagbabaybay muli sa isang salitâ ay malaking tulong sa mga mag-aarál upang mas madalí niláng makilala ang nakasúlat na salitâ.

4.3. Kailan Hindî Pa Maaari ang Reispeling

Ngunit tinitimpi ang pagsasa-Paranan ng ispeling ng mga bagong hiram kapag:

- (1) nagiging kakatwa o katawa-tawa ang anyo ng salitâ,
- (2) nagiging higit pang mahirap basahin ang bagong anyo kaysa orihinal,
- (3) nasisira ang kabuluhang pangkultura, panrelihiyon, o pampolitika ng pinagmulan,
- (4) mas higit na popular ang anyo ng orihinal.

Halimbawa:

- Bakâ waláng bibili ng “kok” (**Coke**).
- Matagal na iisipin ng mambabasâ ang “karbon-day-yoksayd” (carbon dioxide) bago maiugnay sa bahagi ng hangin.
- Maaaring magkamali sa kahulugan ng “kort-ship” (**courtship**) na panliligaw dahil sa “ship” na maaaring “barku” (barko) ang kahulugan nitó.
- Hindî kaagad makikíta o maaaring mabawasan ang ibig sabihin ng **feng shui** kapag binaybay na “fung suy.”

4.4. Gamit nen J

En létra a “J” ay gëggamítën dën ti upós ni Paranan a maari ten dúwwa a tënnug kona ten umunónud:

En “J” a te tënnug a /dyey/:

janitor (dya•ni•tor)

John-john (dyan•dyan)

Julius (dyul•yus)

jeep (dyip)

jacket (dya•ket)

En “J” a te tënnug a /eyts/.

En kona hëddi a gamit nen J a te tënnug a /eyts/ ay limitadu la ten ngaran hidi mismu ni tolay.

Josefa (Ho•se•fa)

Javier (Hab•yer)

Jose (Ho•se)

Peru awan na sakup en iba hidi a upos a Ingles a tehud a tënnug a /dyey/ peru awan mëggamit ti // kona ten **general, generator, digest, region** ni sakali ëddimën man ay magkahud ti porma a “dyeneral”, “dyenereytor”, “daydyest”, saka “ridyon”.

4.4. Gámit ng J

Ang letrang “J” ay ginagámit na sa salitâng Paranan at binibigkas nang may dalawáng tunog tulad ng sumusunod:

Ang “J” na may tunog na /dyey/:

janitor (dya•ni•tor)

John-john (dyan•dyan)

Julius (dyul•yus)

jeep (dyip)

jacket (dya•ket)

Ang “J” na may tunog na /eyts/:

Ang ganitóng gámit ng J na may tunog /eyts/ ay limitado sa mga pangngalang pantangi.

Josefa (Ho•se•fa)

Javier (Hab•yer)

Jose (Ho•se)

Ngunit hindî niya sakop ang ibáng mga salitâ sa Ingles na mayroong bigkas o tunog na /dyey/ pero hindî gumagámit ng letrang // katulad ng **general**, **generator**, **digest**, **region** at kung sakáling hiramín man ay magkakaroon ng pormang tulad ng “dyeneral,” “dyenereytor,” “daydyest,” at “ridyon”.

5 | MAGKASADĒT A PATINIG NI PARANAN

Ten upos ni Paranan ay magamit en magkasadēt a patinig ten agum hidi a upos kona ti umunonud iday hidi a pëggarigan:

buud
poot
taok
maasen
maapsot
mauden
mailag
neimang

Ni agum, en kambal patinig ay mabagu lalu pa ni magamit en W at Y ten pagitan nen patinig a duwwa. En agum a upos hidi ti Paranan ay gumaggamit dëmbi ten tehud a diptonggo.

Pëggarigan:

iyud
liyud
uwway
salay
pakaway
adaday
bakaw
bahaw
tinakaw

5 | KASONG KAMBAL-PATINIG NG PARANAN

Sa wikang Paranan ay nagagámit ang kambal-patinig sa ibáang salitâ katulad ng mga sumusunod na halimbawa:

buud 'buod ng kuwento'

buot 'malaking daga'

taok 'uri ng isda na matatagpuan sa ilog'

maasen 'maalat'

maapsot 'maasim'

mauden 'maulan'

mailag 'mabilis umiwas'

neimang 'naipahinga'

Kung minsan, ang kambal-patinig ay nababago lalo na kung nagagámit ang W at Y sa pagitan ng dalawáng patinig. Ang ibáang mga salitâng Paranan ay gumagámit na rin ng mga salitâng may diptonggo.

Halimbawa:

iyud 'iyon'

liyud 'sandok na gawa sa kahoy'

uwway 'yantok'

salay 'tanglad'

pakaway 'katig'

adaday 'malaki'

bakaw 'pagkuha ng isda ng waláng paalam; o malaking ibon'

bahaw 'tiráng kanin'

tinakaw 'ninakaw'

6 | MAGKASADËT A KATINIG TEN DIGRAPO A CT, SH, ST, CH

Ti upos ni Paranan ay tehud bi a kambal-katinig o digrapo. En **digrapo** ay en duwwa a magkadëkkët a katinig a meupos ten essa a pantig.

En agum hidi a upos a ëddem ti upos a Ingles a tehud a digrapo ay tanggap at halus bahagi dan nen upos ni Paranan.

Pëggarigan:

SH

cash (cash)

sash (sash)

shampoo (shampoo)

shower (shower)

Peru ti pëggëddem ti upos a Inglis a maggamit ti ST at CT, mawan en tënnug nen dumudyan a katinig.

Pëggarigan:

ST

kontes (contest)

pos (post)

tes (test)

CT

adik (addict)

suspek (suspect)

Tehud la bi a magkasadët a katinig a ëddem ti upos a Español a gëggamitën dën ti Paranan kona ti umunonud iday hidi:

Pëggarigan:

tsokoleyt (chocolate)

tseki (cheque)

6 | KAMBAL-KATINIG SA DIGRAPONG CT, SH, ST, CH

Sa wikang Paranan ay mayroon ding kambal-katinig o digrapo. Ang **digrapo** ay dalawáng magkatabíng katinig na mabibigkas sa isang pantig.

Ang ibáng mga salitâng hiram mula sa wikang Ingles na may digrapo ay tanggap na at halos bahagi na ng bokabularyo ng Paranan:

Halimbawa:

SH

cash (cash)

sash (sash)

shampoo (shampoo)

shower (shower)

Ngunit sa panghihiram ng salitáng Ingles na gumagamit ng ST at CT, nawawala ang tunog ng hulíng katinig.

Halimbawa:

ST

kontes (contest)

pos (post)

tes (test)

CT

adik (addict)

suspek (suspect)

Mayroon ding kambal-katinig sa Paranan na hiram lámang sa wikang Español at ginagâmit na sa Paranan katulad ng mga su-

musunod:

Halimbawa:

tsokoleyt (chocolate)

tseki (cheque)

7 | PĒGPALIT NEN D TUNGO TEN R AT AGUM PA A PALITAN

Ti upos ni Paranan, tehud a maari palitan a letra ten upos hidi peru awan mabagu en kahulugan na. Kona ten letra D a maari a gamitën a R peru awan mabagu en gustu na a kagiyën. En upos a **dën** ti Paranan ay te katumbas a **na** ti Filipino ay maari palitan ti **rën** a parehu la bi kahulugan na id. Awan bi ti sëssunudën a batas maski patinig o katinig i unonudan naid a letra.

Paggarigan:

Anyá dën gamitën ta id?
Anyá rën gamitën ta id?
Kumusta ka dën?
Kumusta ka rën?

Batay ten agum hidi a mëggupos ti Paranan, awan ti batas a sëssunudën ti pang aldedew-aldedew a pëgguron di. Maintendiyan di pa di en gustu na a kagiyën maskin hëdya ten duwwa (dën o rën) i gëggamitën diyid.

7.1. D at T

Maari a mapalitan en D ti T ten agum hidi a upos ti Paranan.

Pëggarigan:

kadtamon
kattamon
kadtarën
kattarën

7.2. S at H

Maari bi mapalitan en S ni H ti Paranan a upos.

Pëggarigan:

siko	hiko
sikën	hikën
sikita	hikita

7 | PÁGPAPALIT NG D TÚNGO SA R AT IBÁ PANG PÁLITAN

Sa wikang Paranan, mayroong puwedeng palitán na letra sa mga salitâ nang hindî nababago ang kahulugan ng mga ito. Katulad ng letrang D na maaaring gawing R ngunit hindî nababago ang ibig sabihin nitô. Ang salitâng **dên** sa Paranan na may katumbas na **na** sa Filipino ay maaari ring palitan ng **rên** na pareho lang din ang kahulugan. Waláng sinusunod na batas kahit na patinig o katinig ang sinusundan nitóng letra.

Halimbawa:

Anya dên gamitên ta id? ‘Ano na ang gagawin natin?’

Anya rên gamitên ta id? ‘Ano na ang gagawin natin?’

Kumusta ka dên? ‘Kumusta ka na?’

Kumusta ka rên? ‘Kumusta ka na?’

Batay sa ibâng nagsasalitâ ng Paranan, waláng batas na sinusunod sa pang-araw-araw na pagsasalitâ. Naiintindihan pa rin nilâ ang ibig sabihin ng mga ito kahit alin sa dalawâ (dên o rên) ang kaniláng ginagâmit.

7.1. D at T

Maaaring palitán ng D ang T sa ibâng mga salitâ sa Paranan.

Halimbawa:

kadtamon ‘tâyo na’ (maraming kasâma)

kattamon ‘tâyo na’ (maraming kasâma)

kadtarên ‘tâyo na’ (kapag dalawâ silâ)

kattarên ‘tâyo na’ (kapag dalawâ silâ)

7.2. S at H

Maaaring palitan ang S ng H sa Paranan na salitâ.

Halimbawa:

siko **hiko** ‘ikaw’

sikên **hikên** ‘akó’

sikita **hikita** ‘tâyo’

7.3. En upos hidi ti Paranan a te aperet at atakdug a ayus ni pantigën

Tehud a agum a upos ti Paranan a aperet la at maari la bi paatakdugën peru awan mabagu en kahulugan na. Ni agum, en letra a kona ten **N** ay maging **M** ni matongkuwan dën peru awan mabagu en gustu na a kagiyën.

Pëggarigan:

karon	karompay
angen mu pay	angempay
hud	hitud
kedhud	kedhudi
konahud	konahitud

7.3. Ang mga salitâ sa Paranan na may maikli at mahabang pormang bigkasin

May ibâng salitâ sa Paranan na maikli lámang at puwedeng pahabain nang hindi nababago ang kahulugan nitó. Kung minsan, ang letrang tulad ng **N** ay nagiging **M** kung madugtungan na pero hindi nababago ang kahulugan nitó.

Halimbawa:

karon	karompay	'halika nga'
angen mu pay	angempay	'kunin mo nga'
hud	hitud	'doon'
kedhud	kedhudi	'nandoon'
konahud	konahitud	'ganoon iyon'

8 | EN TULDIK HIDI

Ti Paranan, tehud a ëppat a tuldik a gëggamitën: **pahilis** (́), **paiwa** (̀), **pakupya** (ˆ), at **patuldok** (˘). Gëggamitën en tuldik hidi para ipeta en iba-iba a paraan ni pëgbigkas ten upos, at para mepresenta bi en patinig a schwa. Ti Paranan, idëddëtton en tuldik hidi ten disunu nen patinig hidi.

8.1. Pahilis

En tuldik a pahilis ay idëddëtton ten disunu nen patinig a te diin at awat agum a impit ten bukraw o glottal stop.

Bëbbigkasën iddi a malumay ni en diin/tëggëd o katakdug na ay ked ten kaduwwa a patinig bagu en dimudyan a pantig.

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
síli	sili
kómu	sa iyo

Bëbbigkasën bi iddi ti mabilis ni en diin/tëggëd o katakdug na ay ked ten patinig nen dimudyan a pantig.

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
dilán	daan
biláy	bahay
ikán	isda

8.2. Paiwa

Gëggamitën en paiwa ni bigkasën en upos ti paraan a malumi—te pëgpaatakudug ten patinig bagu en dimudyan a pantig at tehud a pëggimpit ten dulu nen patinig a ked ten dimudyan a pantig.

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
matà	hilaw
sidà	sira
apdù	apdo
pestì	peste

8 | MGA TULDIK

Sa Paranan, mayroong apat na tuldik na ginagamit: **pahilis** (ˊ), **paiwa** (ˋ) at **pakupya** (ˆ), **patuldok** (ˊ). Ginagamit ang mga tuldik para irepresenta ang iba-ibang paraan ng pagbigkas ng salita, at para katawanin ang patinig na schwa. Sa Paranan inilalagay ang mga tuldik sa itaas ng mga patinig.

8.1. Pahilis

Ang tuldik na pahilis ay inilalagay sa itaas ng patinig na may diin o haba na walang kasamang impit sa lalamunan o glottal stop.

Binibigkas ito nang malumay kapag ang diin o haba ay nasa ikalawang patinig bago ang hulíng pantig.

Halimbawa:

Paranan	Filipino
síli	sili
kómu	sa iyo

Binibigkas naman ito nang mabilis kapag ang diin o haba ay nasa patinig ng huling pantig.

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
dílán	daan
biláy	bahay
ikán	isda

8.2. Paiwa

Ginagamit ang paiwa kapag binibigkas ang salita sa paraang malumi—may pagpapahaba ng patinig bago ang hulíng pantig at may impit sa dulong patinig ng huling pantig.

Halimbawa:

Paranan	Filipino
matà	hilaw
sidà	sira
apdù	apdo
pestì	peste

8.3. Pakupya

Gëggamitën en pakupya ni bigkasën en upos ti paraan a marag-sa—tehud ti diin o pëgpaatakdug ten patinig bagu en dimudyan a pantig.

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
matâ	mata
lutâ	lupa
sidâ	isda
silî	nasisilaw
pusû	puso

9.4. En tuldik a tënnug schwa

Todu upos ti Paranan a gumäggamit ti tënnug a schwa. En tënnug a schwa ti Paranan ay essa patinig a bëbbigkasën a kumën a /a/ at mas madiin habang sumëkrot at umangat ti sabadit en dila. Isëssulat iddi gamit en tuldik patuldik a idëddëtton ten disunu nen titik E: Eë

Ni en schwa ay ked ten dipalongu a pantig nen upos, en pusisyon nen dila ay nakadipendi ten pusisyon nen dila ten sässunudan na a katinig.

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
ërsot	tákot
ëmman	ngangà
bëgges	bigas
gëнна	lamat

Ni en schwa ay ked ten dimudyan a pantig nen upos, en dila ay sumëkrot at dumisunu ti sabadit ten banda ditëngnga nen bibig:

Pëggarigan:

Paranan	Filipino
atëp	bubong
bagtëk	busog
karëng	uri ng bungang-kahoy
parëk	paos

8.3. Pakupya

Ginagamit ang pakupya kapag binibigkas ang salita sa paraang maragsa—mayroong diin o haba sa patinig bago ang hulíng pantig. Halimbawa:

Paranan	Filipino
matâ	mata
lutâ	lupa
sidâ	isda
silî	nasisilaw
pasû	paso

8.4. Ang tuldik na tunog schwa

Maraming salitâ sa Paranan ang gumagamit ng tunog na schwa. Ang tunog schwa sa Paranan ay isang patinig na binibigkas na parang /a/ na mas madiin habang umuurong at umaangat nang bahagya ang dila. Isinusulat ito gámit ang tuldik patuldok na inilalagay sa itaas ng titik E: Ęë.

Kapag ang schwa ay nása unang pantig ng salita, ang posisyon ng dila ay nakabatay sa posisyon ng dila ng sinusundan nitóng katinig.

Halimbawa:

Paranan	Filipino
ërsot	takot
ëmman	ngangà
bëgges	bigas
gëнна	lamat

Kapag ang schwa ay nása hulíng pantig ng salita, ang dila ay umuurong at tumataas nang bahagya sa bandáng gitna ng bibig:

Halimbawa:

Paranan	Filipino
atëp	bubong
bagtëk	busog
karëng	uri ng bungangkahoy
parëk	paos

9 | TAMA A GAMIT NEN KARRËT/GITLING

En kërret/gitling ay gëggamitën ten agum hidi a upos ti Paranan. Basaan en umunonud a pëggarigan.

9.1. Ni rërruwayën en essa a upos te panlapi man o awan kona ti:

ruway-ruwayën
amet-ametën
amet-amet
këryaw-këryawan
kabit-kabitan
odas-odas
badit-badit
loku-loku

9.2. Gëggamitën en kërret/gitling ten ispeling a onomatopiko ten tënnug hidi a eessa ti pantig.

Pëggarigan:

tik-tak
ding-dong
kuwak-kuwak
meh-meh
brum-brum
aw-aw

9.3. Ni matongkuwan ti unlapi at hulapi o metongku a inklitiko en essa a pangngalang pantangi o ëddem a upos.

Pëggarigan:

magpa-Baguo ak
ipa-Agostu
maka-Jose Rizal
nag-McDo
pa-cute

9 | TAMANG GÁMIT NG GITLING

Ang gitling ay ginagámit sa ibáng mga salitâ sa Paranan. Basahin ang sumusunod na halimbawa.

9.1. Kung inuulit ang isang salitâ, may panlapi man ito o wala, gaya ng:

ruway-ruwayën ‘ulit-ulitin’
amet-ametën ‘pinagsasabi’
amet-amet ‘kung ano-ano pinagsasabi’
këryaw-këryawan ‘sinisigaw-sigawan’
kabit-kabitan ‘hawak-hawakan’
odas-odas ‘oras-oras’
badit-badit ‘konti-konti’
loku-loku ‘luko-luko’

9.2. Ginagámit ang gitling sa baybay na onomatopeyiko sa mga tunog na iisa ang pantig.

Halimbawa:

tik-tak
ding-dong
kuwak-kuwak
meh-meh
brum-brum
aw-aw

9.3. Kung madugtungan ng unlapi at hulapi o maidugtong na engklitiko ang isang pangngalang pantangi o hiram na salitâ.

Halimbawa:

magpa-Baguio ak ‘pupunta akó sa Baguio’
ipa-Agostu ‘sa Agosto na lang’
maka-Jose Rizal ‘maka-Jose Rizal’
nag-McDo ‘pumunta ng McDo’
pa-cute ‘nagpapa-cute’

9.4. Gëggamitën en kërret/gitling ten apilyidu hidi nen bëbbi a te kabinga tenni mepeta en dati na a apilyidu.

Pëggarigan:

Maria Baltazar-Rosales

Analie Mora-Pasenos

Stefanie Marquez-Cruz

9.4. Ginagámit ang gitling sa apelyido ng babaeng may asawa upang maipakíta ang dati nitóng apelyido.

Halimbawa:

Maria Baltazar-Rosales

Analie Mora-Pasenos

Stefanie Marquez-Cruz

10 | EN INGKLITIKU HIDI

En Paranan, kona la bi ten agum a upos ti Filipinas id, ay tehud a ingklitiku. En **ingklitiku** ay upos hidi a idëddugtung ten dipalongu a upos nen pangungusap. Essa id a pëggarigan na ay en panghalip panao hidi.

Pëggarigan:

Ummangay *kan* siya ti Paranan nennapon.

Awan *kan* siya ummangay ti Paranan nennapon.

Mapansin hëddi a en upos hidi a ***kan*** at ***siya*** a umunonud ten ***ummangay*** ten dipalongu a pangungusap ay summunud ten ***awan*** bi ten kaduwwa gapu iddi en magsilbi a dipalongu upos nen pangungusap. Bagaman idëddugtung hidi iddi ten dipalongu a upos nen essa a pangungusap, ti pang-atanan ay isëssulat en ingklitiku hidi a hiwalay ten upos a këkkabitan na. Peru, tehud a agum a ingklitiku a maari isulat a nakadëkkët ten dëddugtungan na a upos. Hidi iddi i pagadalan tam ti dibëbbi iday.

10.1. GAMIT NEN -ID AT -IDAY

En -id at -iday ay panghalip pamatnig hidi (demonstrative pronoun) a idëddugtung ten unonudan di a upos ten parirala. Ti pëggupos o pëgbigkas, idëddugtung iddi ten unonudan na a upos, at kuman a bigkasën a magkaguman.

Halimbawa:

Paranan + -id (pa·ra·na·nid)

banuwan + -id (ba·nu·wa·nid)

mi + -id (mi·yid)

ku + -id (ku·wid)

Maketa ti pëggarigan iday hidi en pëgdugtung nen -id at -iday ten unonudan na a upos hidi ni bigkasën. Ni magtapus en upos ti katinig, en dimudyan a katinig nen upos ay bigkasën kaguman nen -id. Peru ni magtapus ti patinig en upos, kumën a magsingit ti **Y** o **W** ten sapul nen pantig nen -id at -iday këssulat di hidi. Ked hëddi en umunonud a tuntunën.

10 | MGA ENGLITIKO

Ang Paranan, gaya ng ibáang mga wika sa Filipinas, ay mayroong engklitiko. Ang mga **engklitiko** ay mga salitâng kumakabit sa mga unang salitâ sa pangungusap. Ilang halimbawa nitó ay ang mga panghalip panao.

Halimbawa:

Ummangay *kan siya ti* Paranan nennapon.

Pumunta ***daw siya*** sa Palanan kahapon.

Awan *kan siya ummangay ti* Paranan nennapon.

Hindî ***daw siya*** pumunta sa Palanan kahapon.

Mapapansin dito na ang mga salitâng ***kan*** at ***siya*** na sumusunod sa ***ummangay (pumunta)*** sa unang pangungusap at sumunod sa ***awan (hindî)*** sa ikalawa dahil ito na ang nagsilbing unang salitâ ng pangungusap. Bagaman kumakabit ang mga ito sa unang salitâ ng pangungusap, sa pangkalahatan isinusulat ang mga engklitiko nang hiwalay sa salitâng kinakabitan nitó. Nguni, may ilang engklitiko ang maaaring isulat nang nakadikit sa kinakabitan nitóng salitâ. Ang mga ito ang tatalakayin natin sa ibabâ.

10.1. GÁMIT NG -ID AT -IDAY

Ang -id at -iday ay mga panghalip pamatnig (demonstrative pronoun) na kumakabit sa sinusundan nitóng salitâ sa parirala. Sa pagbigkas, kumakabit ito sa sinusundan nitóng salitâ, at mistulang binibigkas ito nang magkasâma.

Halimbawa:

Paranan + -id (pa·ra·na·nid) ‘dito sa Paranan’

banuwan + -id (ba·nu·wa·nid) ‘dito sa Bayan’

mi + -id (mi·yid) ‘namin’

ku + -id (ku·wid) ‘ko’

Makikita sa mga halimbawa sa itaas ang pagkabit ng -id o -iday sa sinusundan nitóng salitâ sa pagbigkas. Kapag nagtatapos ang salitâ sa katinig, ang hulíng katinig ng salitâ ay binibigkas kasâma ng -id. Kapag nagtatapos naman sa patinig ang salitâ, mistulang nagsisingit ng **Y** o **W** sa umpisa ng pantig ng -id o -iday pagsulat sa mga ito. Narito ang mga sumusunod na tuntunin:

10.1.1. Ni umunonud ti pangngalang pantangi:

Ni umunonud en -id ti pangngalang pantangi, palagi isulat a nakahiwalay en -id o -iday ten upos a këkkabitan o dëddugtungan na.

Pëggarigan:

Paranan + -id	= Paranan id (pa·ra·na·nid)
Cauayan + -iday	= Cauayan iday (ka·wa·ya·ni·day)
Isabela + iday	= Isabela iday (i·sa·be·la·i·day)

10.1.2. Ni umunonud ten upos a bakën a pangngalang pantangi:

Para ten pangngalang pambalana hidi at iba pa a uri ni upos, idëddugtung ti pëgsulat en -id at -iday ni magtapus iddi ti katinig samantala isëssulat a nakahiwalay ni magtapus ti patinig.

Pëggarigan:

banuwan + -id	= banuwanid (ba·nu·wa·nid)
barangay + -id	= baranggayid (ba·rang·ga·yid)
ku + -iday	= ku iday (ku·wi·day)
ku + -id	= ku id (ku·wid)
mi + -iday	= mi iday (mi·yi·day)

10.1.1. Kapag sumusunod sa pangngalang pantangi:

Kapag sumusunod ang -id sa pangngalang pantangi, palaging isusulat nang hiwalay ang -id o -iday sa salitang kinakabitan nitó. Halimbawa:

Paranan + -id	= Paranan id (pa·ra·na·nid) 'dito sa Paranan'
Cauayan + -iday	= Cauayan iday (ka·wa·ya·ni·day) 'dito sa Cauayan'
Isabela + iday	= Isabela iday (I·sa·be·la·i·day) 'dito sa Isabela'

10.1.2. Kapag sumusunod sa salitang hindi pangngalang pantangi:

Para sa mga pangngalang pambalana at ibá pang uri ng salitâ, idinudugtong ang pagsulat ng -id at -iday kapag nagtatapos ito sa mga katinig, hábang isinusulat ito nang hiwalay kapag nagtatapos sa patinig.

Halimbawa:

banuwan + -id	= banuwanid (ba·nu·wa·nid) 'dito sa bayan'
barangay + -id	= baranggayid (ba·rang·ga·yid) 'dito sa baranggay'
ku + -iday	= ku iday (ku·wi·day) 'ko'
ku + -id	= ku id (ku·wid) 'ko'
mi + -iday	= mi iday (mi·yi·day) 'namin'

10.2. GAMIT NEN -ËK

En panghalip panao a -ëk ay kumën a kumëkkabit ten unonudan na a upos ni bigkasën.

Paggarigan:

paluwas + -ëk = **paluwas ëk** (pa•lu•wa•sëk)

taga-Paranan + -ëk = **taga-Paranan ëk**
(ta•ga•pa•ra•ra•nëk)

magpa-Cebu + -ëk = **magpa-Cebu ëk**
(mag•pa•se•bu•wëk)

Kona la bi ten -id at -iday, ni en unonudan na a upos nen -ëk ay magtapus ti katinig, en dimudyan a katinig nen upos ay maging kaguman nen -ëk ten essa pantig ni bigkasën dën. Ti iba daku, ni magtapus ti patinig en unonudan a pantig, magsingit ti y o w ni bigkasën dën tenni dumenglag en pëgbigkas o pëggupos. Kona hitud man, tenni maging simpli en alituntunën, en -ëk ay lagi isulat a nakahiwalay ten unonudan na a upos.

10.2. GÁMIT NG -ËK

Ang panghalip panaong -ëk (akó) ay mistulang kumakabit sa sinusundan nitóng salitâ sa pagbigkas dito.

Halimbawa:

paluwas + -ëk =	paluwas ëk (pa·lu·wa·sëk) ‘palabas akó’
taga-Paranan + -ëk	= taga-Paranan ëk (ta·ga·pa·ra·ra·nëk) ‘taga-Paranan akó’
magpa-Cebu + -ëk	= magpa-Cebu ëk (mag·pa·se·bu·wëk) ‘Pupunta akó sa Cebu’

Katulad din ng -id at -iday, kapag ang sinusundang salitâ ng -ëk ay nagtatapos sa katinig, ang hulíng katinig ng salitâ ay nagiging kabahagi ng -ëk sa pantig sa pagbigkas dito. Sa kabiláng bandá, kapag nagtatapos sa patinig ang sinusundang pantig, nagsisingit ng y o w sa pagbigkas dito, upang padulasin ang pagbigkas. Gayunman, para sa pagpapasimple ng tuntunin, ang -ëk ay palaging isusúlat nang hiwalay sa sinusundang nitóng salitâ.

11 | PANLAPI A MARË-

Ti Paranan, gumëggamit ti panlapi a marë- a gustu naid a kagiyën ay 'kahawig' o 'kumën a arub ni.' Ti pëgkabit o pëglapi nen marë- ten upos hidi, magbagu en anyu o pëgbigkas na basi ten unonudan na a upos.

Pëggarigan:

marë + sabun	= marëssabun
marë + kabayu	= marëkkabayu

Gapu ti prusesu id a iddi, makabuu ti geminate o kumpul ni duwwa magkaperehu a katinig. Ti pëgsulat ten marë-, sunudan en umononud a alituntunën:

11.1. Para ten upos hidi a magsapul ti Katinig

Ti pang-atanan, en marë- ay idëddugtung ten lëllapiyan na a upos. Peru, tenni maging tama en bigkas nen upos ni ilapi o idugtung hëddi, dëddubliyan en dipalongu a katinig nen lapiyan o unonudan na upos.

Pëggarigan:

marë- +babuy	= marëbbabuy
marë- +kalawang	= marëkkalawang
marë- +digi	= marëddigi
marë- +goma	= marëggoma
marë- +manok	= marëmmanok
marë- +nangka	= marënnangka
marë- +kabayu	= marëkkabayu
marë- +pusit	= marëppusit
marë- +sabun	= marëssabun
marë- +wakwak	= marëwwakwak

11 | PANLAPING MARË-

Sa Paranan, gumagámit ng panlaping marë- na nangangahulugang ‘kahawig’ o ‘kasing-amoy ng.’ Sa pagkabit o paglalapi ng marë- sa mga salitâ, nagbabago ang anyo o pagbigkas nitó batay sa sinusundan nitóng salitâ.

Halimbawa:

marë + sabun	= marëssabun ‘amoy sabon’
marë + kabayu	= marëkkabayu ‘amoy kabayo’

Dahil sa prosesong ito, nakalilikha ng geminate o kumpol ng dalawáng magkatulad na katinig. Sa pagsúlat ng marë-, sundin ang sumusunod na tuntunin:

11.1. Para sa mga salitâng nagsisimula sa Katinig

Sa pangkalahatan, ang marë- ay idinudugtong sa nilalapiang salitâ nitó. Ngunit, upang maging tama ang bigkas ng salitâ kapag inilalapi ito, dinodoble ang unang katinig ng nilalapiang salitâ.

Halimbawa:

marë- +babuy	= marëbbabuy ‘amoy baboy’
marë- +kalawang	= marëkkalawang ‘amoy kalawang’
marë- +digi	= marëddigi ‘amoy dugo’
marë- +goma	= marëggoma ‘amoy goma’
marë- +manok	= marëmmanok ‘amoy manok’
marë- +nangka	= marënnangka ‘amoy langka’
marë- +kabayu	= marëkkabayu ‘amoy kabayo’
marë- +pusit	= marëppusit ‘amoy pusit’
marë- +sabun	= marëssabun ‘amoy sabon’
marë- +wawak	= marëwwawak ‘amoy uwak’

11.2. Para ten upos hidi a magsapul ti Patinig

Ni en lëllapiyan a upos nen marë- ay magsapul ti patinig, magkahud ti impit a simbuluwan ni tuldik paiwa. Irepresenta nen tuldik paiwa hëddi en pagkahud ti geminate nen impit o glottal stop, en dipalongu a impit ay ked ten dulu nen marë-, samantala en kaduwwa ay ked ten dipalongu nen lëllapiyan na a upos.

Pëggarigan:

marë- + asu	= marë^ːasu
marë- +esbu	= marë^ːesbu
marë- +ikan	= marë^ːikan
marë- +ipas	= marë^ːipas
marë- +ota	= marë^ːota
marë- +udeng	= marë^ːudeng

11.2. Para sa mga salitang nagsisimula sa Patinig

Kapag ang nilalapiang salitâ ng marë- ay nagsisimula sa patinig, magkakaroon ng impit na kakatawanin ng tuldik paiwà. Kinakatawan ng tuldik paiwa dito ang pagkakaroon ng geminate ng impit o glottal stop, ang unang impit ay nása dulo ang marë-, hábang ang ikalawa ay nása unahán ng nilalapiang salitâ.

Halimbawa:

marë- + asu	= marë^hasu ‘amoy aso’
marë- +esbu	= marë^hesbu ‘amoy ihi’
marë- +ikan	= marë^hikan ‘amoy isda’
marë- +ipas	= marë^hipas ‘amoy ipis’
marë- +ota	= marë^hota ‘amoy súka’
marë- +udeng	= marë^hudeng ‘amoy hipon’

Pëgbasiyan hidi a Ipos para ti Anak Mga Batayang Salitâ para sa Batâ

En umununod ay en mungkahi hidi a pëgbasiyan a upos a kailangan matukuyan nen magiskuwela hidi ti MTB-MLE.

Ang sumusunod ang mga mungkahing batayang salitâ na kailangang matutuhan ng mga mag-aarâl ng MTB-MLE.

Paranan	Filipino
Lones	Lunes
Martes	Martes
Mekules	Miyerkoles
Webes	Huwebes
Biyadnes	Biyernes
Sabadu	Sabado
Simba	Linggo
nanna/nanay	nanay
tata/tatay	tatay
ati	ate
kakka	kuya
bunsu	bunso
apu lakay/tata lakay	lolo
apu bikës/nanna bikës	lola
angkél	tiyo
anti	tiya
pudew	puti
ngitet	itim
kulay langet	asul
dilaw	dilaw
madidig	pula
kulay duun	lungtian
kulay ubi	lila/ube

Paranan	Filipino
kahel	kahel
essa	isa
duwwa	dalawá
tëllu	tatlo
ëppat	apat
limma	lima
ënnëm	anim
pittu	pitô
walu	walo
siyam	siyam
sapulu	sampu
sapulu at essa	labing-isa
sapulu at duwwa	labindalawá
sapulu at tëllu	labingtatlo
sapulu at ëppat	labing-apat
sapulu at limma	labinlima
sapulu at ënnëm	labing-anim
sapulu at pittu	labimpito
sapulu at walu	labingwalo
sapulu at siyam	labingsiyam
bainti/duwapulu	dalawampu
tëllu pulu	tatlumpu
ëppat a pulu	apatnapu
limma pulu	limampu
ënnëm a pulu	animnapu
pittu a pulu	pitumpu
walu a pulu	walumpu
siyam a pulu	siyamnapu
datos	isang daan/sandaan
bistida	bestida
sapatus	sapatos

Paranan	Filipino
kamiseta	kamiseta
t-sert	t-shirt
palda	palda
pantalon/shorts	pantalon/shorts
lapis	lapis
lamesa	mesa
bag	bag
basu	baso
papel	papel
bolpen	bolpen
notbuk	notbuk
gunteng	gunting
pisara/blakbord	pisara/blakbord
tsok	tisa/chalk
putrul	ruler
libru	aklat
mapa	mapa
kalenda/kalendaryu	kalendaryo
papel	papel
kompyuter	computer
dyip	dyip
kotsi	kotse
traysikël	traysikel
bus	bus
pedikab	pedikab
ospital	ospital
iskwilaan	paaralan
baranggay hall	barangay hall
pëggayaman	palaruan/playground
grosiri	groseri
palengki	palengke

Paranan	Filipino
sambaan/pëgdasalan	sambahan
lugar ni kalibruwan	aklatan
maestra/maistu	guro
pulis	pulis
doktor	doktor
indyinir	inhenyero
mëggamet	manlilikha
sayantis	siyentista
padi	pari
madre	madre
Mapiyya dimadimang	Magandang umaga
Mapiyya tanghali	Magandang tanghali
Mapiyya apon	Magandang hapon
Mapiyya gibi	Magandang gibi
Kumusta	Kumusta
Salamat!	Salamat
Mahal taka	Mahal kita
Pasensiya	Paumanhin
Uhu	Oo
Awan	Hindí
Ēnya ngaran muwid? Sikan ti...	Ano ang pangalan mo? Akó si...
Kamidén	Paálam
Makpal a salamat	Maraming salamat
kayu	kahoy/punò
mula	halaman
bulaklak	bulaklak
bunga	bunga
bulan	buwan
aldew	araw
biton	bituin
langet	langit

Paranan	Filipino
kalawaan	kalawakan
parès	hangin
diget	dagat, karagatan
bukal	bukal
didanom	ilog
luta	lupa
bukid	bundok
bukid	bukid
paray	palay
pangpang	pampang
kuweba	yungib
mundu	daigdig
masaya	masaya
malungkut	malungkot
ënteng	tákot
rëknig	gúlat
makëttug	matigas
malëmmen	malambot
adaday	malaki
badit	maliit
anak	batà
matanda	matanda
todu	marami
sabadit	kaunti
masarap	masarap
kanën	kanin
sida	ulam
prutas	prutas
atong	gulay
tinapay	tinapay
dínom	tubig

Paranan	Filipino
asu	aso
pusa	pusa
adaw	unggoy
manok	manok
dëppug	kalabaw
ibun	ibon
ikan	isda
mapiyya	mabuti
madukës	masamâ
bigu	bago
dipalangu	una
dímudyan	hulí
bisa	basä
mamadi	tuyo
malay	matagal
alistu	mabilis
atakdug	mahaba
aperet	maikli
tama	tama
mali	mali
malangkaw	mataas
madibëbbi	mababa
awan magkaparehu	magkaiba
magkaparehu	magkatulad
maaga	maaga
malinis	malinis
madingët	marumi
alistu	madalí
mahirap	mahirap
malawak	malawak
makiput	makipot

Paranan	Filipino
matapang	matapang
ërsot	matatakutin
mapagmahal	mapagmahal
maalalahanën	maalalahanin
mareraw	maingay
tahimik	tahimik
masapléd	mapakla
matam-is	matamis
maapsot	maasim
mapet	mapait
kambing	kambing
biklat	ahas
agila	banoy
bukarot	buwaya
dëgga	pagong
pawikan	pawikan
balyena	butanding
kuyëng	daga
ipës	ipis
sammot	langgam
taktak	butiki
tukak	palaka
ulu	úlo
buuk	buhók
tëngngëd	bátok
rupa	mukhá
muding	noó
mata	matá
kiray	kílay
ëddung	ilóng
bibig	bibíg

Paranan	Filipino
ngipèn	ngípin
dila	dilà
bëngbëng	taínga
padingel	pisngí
timid	babà
èllig	leég
abaga	balíkat
lima	kamáy
barasu	bísig
siku	síko
guramët	dalirì
rakaw	díbdíb
adëg	likód
tiyan	tiyán
sëppang	baywáng
balakang	balakáng
pengkel	hità
ëttud	túhod
kirid	bintî
bësset	paá

PĒGBUU TEN ORTOGRAPIYA NI PARANAN

En dipalongu a pëggadal ten ortograpiya ni Paranan ay nagamet ten taon a 1981. Këllipas nen humigit-kumulang a siyam a taon, en kaduwwa a bersyon ay insulat ni Ma. Teresita C. Castro ten 1990.

Dipalongu a nagamit en ortograpiya nen tagasalin hidi ti Bibliya. Ti katunayan, tehud dën a bibliya a gëggamitën nadid a kasalukuyan en tolay hidi ti Palanan at nesalin dën ti wikang Paranan. Hidi iddi ay en bibliya a gëggamitën nen Katoliku hidi, Born Again, at agum pa sekta a Kristiyanu.

Taon a 2015, nagpatupad bi en Kagawaran ni Edukasyon-Rehiyon II ten pangguna ni Regional Director a ti Dr. Estela L. Cariño, CESO IV, ti essa a Regional Workshop tenni mapagadalan en pëgbuu ten ortograpiya nen sari-sari a wika ni Rehiyon II. Essa ten grupu hidi a ummangay ay en grupu nen tagasulat hidi ti Paranan. En seminar ni ortograpiya ay pinangunaan ni Dr. Purificacion Delima, Komisyuner ni Komisyon sa Wikang Filipino (KWF), kaguman dën en iba pa hidi a miyembru ni KWF.

Tenni metulos-tulos en pëgbuu ten ortograpiya, nagkahud ruway ti Writeshop en DepEd Isabela ten Disyembri 2018 ti Piazza Zicarelli, Gamu, Isabela tenni maisapinal en nasapulan a pëgsulat ten ortograpiya nen sari-sari a wika ti Isabela. Kaguman ten tagasulat hidi nen ortograpiya ni Paranan a ummangay ay de Dr. Benedicta B. Velasco, en Superbisor nen Distritu ni Palanan, konabi kënde Gng. Janiela A. Sumaoang, Gng. Julie O. Fuerte, Gng. Nelia C. Alvarez, at tsaka ti G. Jonathan R. Salazar a maistu at maestra la bi ten nakagi a distritu.

En Konsultasyon at pëgsapinal ten Paranan ay ginamet bi ti Palanan Central School, Palanan, Isabela ten 27 nen Hulyo 2019. Kaguman ten ummangay hidi ten nakagi a Konsultasyon ay en tagasulat hidi ten *Ortograpiya ni Paranan*, en nëgkapili hidi a maistu at maestro nen kada iskweleen ti Elementarya a sapul tenhud ay Paranan en upos di a gamit, upisyal ni DepEd a gubwat ti SDO Isabela a pangunaan ni Dr. Laila M. Taguinod. Kaguman

PAGBUO NG ORTOGRAPIYANG PARANAN

Ang unang pag-aaral sa ortograpiyang Paranan ay isinagawa noong taong 1981. Pagkalipas ng mahigit-kumulang siyam na taon, ang ikalawang bersiyon ay isinulat ni Ma. Teresita C. Castro noong 1990.

Unang ginámit ang ortograpiya ng mga tagasalin ng Bibliya. Sa katunayan, may mga bibliyang ginagámit na nang mga mamamayan ng Palanan sa kasalukuyan at naisalin na sa wikang Paranan. Ilan dito ay ang mga bibliyang ginagámit ng mga Katoliko, Born Again at mga ibâ pang sektang Kristiyano.

Taóng 2015, naglunsad naman ang Kagawaran ng Edukasyon-Rehiyon II sa pangunguna ng Regional Director na si Dr. Estela L. Cariño, CESO IV, ng isang Regional Workshop para pag-aralan ang pagbuo ng ortograpiya ng ibá't ibáng wika sa Rehiyon II. Isa sa mga grupong dumalo ay ang grupo ng manunulat sa Paranan. Ang seminar ng Ortograpiya ay pinangunahan ni Dr. Purificacion Delima, Komisyoner ng Komisyon sa Wikang Filipino (KWF), kasáma ang iláng miyembro ng KWF.

Upang maipagpatuloy ang pagbuo sa ortograpiya, nagkaroon muli ng Writeshop ang DepEd Isabela noong Disyembre 2018 sa Piazza Zicarelli, Gamu, Isabela upang maisapinal ang nasimulang pagsusulat ng ortograpiya ng ibá't ibáng wika sa Isabela. Kabílang sa mga manunulat ng *Ortograpiyang Paranan* na dumalo ay sina Dr. Benedicta B. Velasco, ang Superbisor ng Distrito ng Palanan, gayundin sina Gng. Janiela A. Sumaoang, Gng. Julie O. Fuerte, Gng. Nelía C. Alvarez, at si G. Jonathan R. Salazar na pawang mga guro sa nasabing distrito.

Ang Konsultasyon at pagsasapinal sa Paranan ay isinagawa sa Palanan Central School, Palanan, Isabela noong 27 Hulyo 2019. Kabílang sa mga dumalo sa nasabing Konsultasyon ay ang mga manunulat ng *Ortograpiyang Paranan*, mga napiling guro ng bawat paaralan sa Elementarya na ang pangunahing wika ay Paranan, mga opisyal ng DepEd mula sa SDO Isabela sa pangunguna ni Dr.

bi de Dr. Purificacion Delima at G. Earvin Pelagio ti KWF a hidi tummulung id ti mapiyya para mapabilis en pagbuu ni ortograpiya iday.

Magkatulung a binuu i ortograpiya iday ni Paranan nen kamaistuwan at kamaestraan at upisyal nen DepEd Isabela at KWF bilang pagsunud ten kanya-kanya di a tungkulën. Tungkulën ni KWF a maalagaan en atanan wika ni bansa tam iday, kaguman en Paranan. Tungkul bi ten Mother Tongue-Based Multilingual Education ay layunën nen Deped a pataasën en pagkatutu nen anak hidi ti pamamagitan ni pëggamit di ten upos a nakamulatan di sapul ten këenak di. Kaya tenni masiguru a tama at angkup en itëttoldu ten bawat anak, inëtddenan di ti sapat a panahun en tagasulat hidi at mapagadalan at maribisa pa nen ekspertu hidi en ortograpiya nen sari-sari a wika.

Laila M. Taguinod. Kasáma din sina Dr. Purificacion Delima at G. Earvin Pelagio ng KWF na siyáng tumúlong upang mapadalí ang pagbuo ng Ortograpiyang ito.

Magkaagapay na binuo ang *Ortograpiyang Paranan* ng mga guro at opisyal ng DepEd Isabela, at ng KWF bílang pagtugon sa kani-kaniláng mandato. Tungkulin ng KWF na mapangalagaan ang lahat ng wika ng bansa, kasáma ang Paranan. Kaugnay naman ng Mother Tongue-Based Multilingual Education ay layunin ng DepEd na pataasin ang pagkatuto ng mga bata sa pamamagitan ng paggámit ng mga wikang kinagisnan nilá. Kayâ upang matiyak na tama at angkop ang itinuturo sa bawat mag-aarál, binigyan ng sapat na panahon ang mga manunulat na mapag-aralan at marebisa pa ng mga eksperto ang ortograpiya ng ibá't ibáng wika.

PAGKILALA

Pagkilala

Mga Manunulat

Benedicta B. Velasco
Janiela A. Sumaoang
Julie O. Fuerte
Jonathan R. Salazar
Nelia C. Alvarez

Resource Persons

Reneboy C. Robles	Loreto D. Pallermo Jr.
Erwin Palogam	Magdalena P. Donato
Nenita C. De Asis	Gloria B. Palogan
Marilyn E. Valido	Redgina G. Cabaldo
Josephine D. Ayunque	Mary Ann P. Donato
Magdalena C. Magas	Genalyn D. Bulan
Babylyn P. Atentar	Lilia D. Noynay
Rosalina D. Orge	Johnny U. Pagulayan
Vilma C. Bernardo	
Estralita P. Matuz	
Gleza M. Obania	
Manuel O. Magas	
Enrico A. Bernardo	
Atanacia C. Andres	
Jonald Cauilan	
Sherly S. Ochoa	
Dominic B. Donato Sr.	
Jaycee O. Odató	
Alvin O. Pasatiempo	

APENDIKS

PĒGSULAT TI TULDIK

1. En lenggwahi nen kompyuter ay dapat nakadatton ti:

English (United States)

United States-International Keyboard

2. Sunudĕn en umunonud a instraksiyon tĕnni makasulat ti patinig a te tuldik:

Gustu Mepeta	Dipalongu Pindutĕn	Sunud a pindutĕn	Kaluwasan na
Anya ka pantig en te tĕggĕd	' (apostrophe key)	Letra nen tinĕggĕddan a patinig	á, é, í, ó, ú
Impit ten dulu nen pantig o upos	` (grave accent)	Letra nen patinig a unonudan nen impit	à, è, ì, ò, ù
Pantig a magtapus ti impit a siya en tinĕggĕddan a pantig nen upos	^ (circumflex accent key)	Letra nen natĕggĕddan a patinig	â, ê, î, ô, û
Schwa	“ (quotation marks)	Letra e	ë

APENDIKS

PAGSUSULAT NG TULDIK

1. Ang lengguwahe ng computer ay dapat naka-set sa:

English (United States)

United States-International Keyboard

2. Sundin ang sumusunod na instruksiyon upang makasulat ng patinig na may tuldik:

Nais maipakita	Unang Pindutin	Sunod na Pindutin	Kinalabasan
Aling pantig ang may diin	' (apostrophe key)	Titik ng diniinang patinig	á, é, í, ó, ú
Impit sa dulo ng pantig o salitâ	` (grave accent)	Titik ng patinig na sinusundan ng impit	à, è, ì, ò, ù
Pantig na nagtatapos sa impit at siyang diniinang pantig ng salitâ	^ (circumflex accent key)	Titik ng diniinang patinig	â, ê, î, ô, û
Schwa	" (quotation marks)	Titik e	ë

KOMISYON SA WIKANG FILIPINO

Gusaling Watson, 1610 Kalye J. P. Laurel
Malacañang Complex, San Miguel, Maynila
Tel. (02) 8736-2525 / 8736-2524 / 8736-2519
www.facebook.com/angkomisyonsawikangfilipino
komisyonsawika@gmail.com
www.kwf.gov.ph